

KISS ANITA

Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék
kissanita0728@gmail.com

Kiss Anita: Kódváltási szokások és attitűdök Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók körében

Alkalmazott Nyelvtudomány, XXI. évfolyam, 2021/1. szám, 125–141.

doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2021.1.008>

Kódváltási szokások és attitűdök Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók körében

In my paper I discuss the code-switching habits of Hungarian university students from Transcarpathia studying in Hungary both in terms of their oral and online communication. My research examines the use of code-switching by participating university students in their own oral and online communication, the cases in which they switch between codes, and the types of attitudes associated with code-switching used in oral communication and online messages.

Keywords: bilingualism, code-switching, linguistic attitude, online communication, oral language use

1. Bevezetés

A Kárpátalján végzett kétnyelvűségi vizsgálatok megállapították, hogy a kárpátaljai magyarok kódváltása tudatos nyelvi tevékenység, ami sok esetben hatékonyabb, gördülékenyebb kommunikációt tesz lehetővé. Ezenkívül bebizonyosodott, hogy a Kárpátalján élő magyardomináns kétnyelvű beszélők számára a kódváltás identitásjelző eszköz is, amellyel kifejezhetik egymás iránti szolidaritásukat és a közösségi összetartozásukat. Bizonyos esetekben viszont előfordul, hogy egynyelvű beszélők negatív megjegyzésekkel illetnek olyan kétnyelvű beszélőket, akiknek a nyelvhasználatára jellemző a kódváltás. Ennek következtében a kétnyelvűek elbizonytalanodhatnak a saját nyelvhasználatuk helyességét illetően, ezért egynyelvű környezetben igyekeznek elkerülni a nyelvek közötti váltást/változtatást, és a nyelvhasználatukat minél inkább próbálják az egynyelvűek beszédéhez igazítani. Ebből kifolyólag eltérő attitűdök kapcsolódnak a kódváltáshoz. Egyes beszélők negatívan ítélik meg a saját nyelvhasználatukban előforduló kódváltást is, mások viszont természetes és mindennapos jelenségnek tartják (Márku, 2013: 167–168).

Tanulmányomban olyan kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók kódváltási szokásait és attitűdjeit vizsgáltam meg, akik kétnyelvű közegben nőttek fel, majd a felsőoktatási tanulmányaik miatt Magyarországra költöztek, és ebből adódóan bekerültek egy új, egynyelvű környezetbe. A kárpátaljai kétnyelvűséggel kapcsolatos kutatások mindezidáig Kárpátalján élő magyarok kódváltását vizsgálták. Az itt bemutatott kutatás újszerűségét az adja, hogy a kódváltási szokásokat és a hozzájuk kapcsolódó attitűdöket a kétnyelvű

közegből az egy nyelvű magyar közegbe való bekerülés nézőpontjából vizsgálom.

Kutatásom célja kideríteni, hogy a Magyarországon egyetemi tanulmányokat folytató kárpátaljai magyar hallgatók szóbeli és internetes nyelvhasználatára jellemző-e a kódváltás, továbbá ki szeretném deríteni, hogy a megkérdezettek milyen okokból kifolyólag váltanak kódot, és hogyan ítélik meg a kódváltást.

2. A kódváltás meghatározása

Kétnyelvű beszélőközösségek esetében a mindennapos kommunikáció során két vagy akár több nyelv is használatos. Egy közösség kétnyelvűnek nevezhető, ha a tagjai két vagy több nyelven tudnak, és a mindennapjaik során használnak is két vagy több nyelvet. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a kétnyelvű közösség minden beszélője ugyanolyan szinten ismeri a közösség két vagy több nyelvét, gyakoribb eset, amikor egy kétnyelvű közösség egyes tagjai csak az egyik, vagy csak a másik nyelvet beszélik (Borbély, 2014). A kétnyelvű közösségek tagjai kapcsolatban állnak egymással, és ez nyelvi kölcsönhatást is eredményez.

A nyelvek kölcsönhatásának egyik jellemző formája a kódváltás, ami két vagy több nyelv váltakozó használatát jelenti egy megnyilatkozáson vagy társalgáson belül. A kódváltás érinthet egyetlen szót, kifejezést, mondatot vagy mondatokat (Grosjean, 1982, Bartha, 1999). Lanstyák István a kódváltás fogalmát a következőképpen adja meg:

Kódváltásnak, illetve kódváltogatásnak a kétnyelvű kommunikáció olyan válfajait nevezzük, amelyekben a beszélők egyetlen diskurzuson belül két különböző nyelvet, pontosabban: két különböző nyelvhez tartozó elemeket használnak, mégpedig anélkül, hogy az eltérő nyelvekhez tartozó szekvenciák tartalmilag megfelelnek egymásnak. Az ilyen beszédmód következtében létrejövő diskurzust kétnyelvű diskurzusnak nevezzük (Lanstyák, 2006: 107).

A kódváltással kapcsolatos kutatások az 1970-es években kezdődtek. A vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy a kódváltás gyakran kommunikatív stratégiaként jön létre, és a működését társadalmi szabályok befolyásolják (Blom & Gumperz, 1972). Egyes kutatásokban a mondaton belüli kódváltásra és a kölcsönzésre a kódkeverés műszót használták (Poplack, 1988: 222). A kódváltást és a kódkeverést azonban nem lehet ugyanabban a jelentésben használni. Kódváltás esetén ugyanis van egy bázisnyelv és egy vendégnyelv. A bázisnyelvet más néven mátrix nyelvnek is nevezik (Myers-Scotton, 1990: 3). A bázisnyelv a kétnyelvű diskurzusban domináns szerepet tölt be, amelybe rövidebb vagy hosszabb elemek ágyazódnak be a másik nyelvből. Ezzel szemben a vendégnyelv (beágyazott nyelv vagy befogadott nyelv) az a nyelv, amelynek bizonyos elemei alkalmilag vagy rendszeresen megjelennek a bázisnyelvben (Lanstyák, 2006). A kódkeveréshez ezzel szemben vagy nagyon magas nyelvi kompetencia szükséges mindkét nyelvben, vagy éppen

ellenkezőleg, azért áll vegyes nyelvi elemekből a beszéd, mert a beszélő egyik nyelvén sem képes magát hatékonyan kifejezni (Backus, 1996, Benathila–Davies, 1995).

Kódváltás alatt nem csak két nyelv váltakozó használatát értjük, hanem egyazon nyelv különböző változatainak, például a különböző nyelvjárásoknak vagy a köznyelvnek és valamely nyelvjárásnak az alternatív használatát is (Kiss, 1995).

A szakirodalomban megkülönböztetik a helyzethez kötött és a metaforikus kódváltást (Blom & Gumperz, 1972). A helyzethez kötött kódváltás társadalmi megegyezésen alapul, és a nyelvválasztást befolyásolhatja a kommunikáció célja, a téma, a kommunikáció résztvevői és a hely. A metaforikus kódváltás is társadalmi megegyezésen alapul, de leginkább nyomatékosítás céljából használják (Myers-Scotton & Ury, 1977: 5).

Kódváltás számos okból kifolyólag létrejöhet, ilyen például az identitásjelzés, szolidaritás, státuszemelés, az üzenet perszonalizálása, bizalmasság, kizárás, megszólítás, kitöltés, kiváltás/kötés, idézés, közbevetés, az üzenet minősítése, ismétlés, fordítás, magyarázat, a társalgás alaphelyzetének a megváltozása, nyelvi játék (vö. Grosjean, 1982, Csernicskó, 2010, Márku, 2013, Borbély, 2014).

3. Kárpátaljai magyarok kódváltását vizsgáló kutatások

A kárpátaljai magyarok kétnyelvűségének vizsgálata az 1990-es években kezdődött. A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatás beszámolt a kárpátaljai magyar nyelv helyzetéről, ezen kívül összehasonlította a kárpátaljai magyar és magyarországi magyar nyelvhasználat közötti eltéréseket. Ennek eredményeképpen kiderült, hogy a kárpátaljai magyarokra jellemző a kontaktusnyelvből eredő változatok használata (Csernicskó, 1998).

Kárpátalján a kétnyelvűséget többnyire funkcionalista megközelítésből vizsgálták abból a megállapításból kiindulva, hogy egy közösséget akkor tekinthetünk kétnyelvűnek, ha tagjai a kommunikáció közben két vagy több nyelvet rendszeresen használnak (Beregszászi & Csernicskó, 2003). A kárpátaljai magyarok a mindennapos kommunikáció során három nyelv és annak változatai közül választhatnak. Bizonyos helyzetekben a magyart, máskor az ukránt vagy az orosz nyelvet használják, esetenként pedig vegyesen a magyart és az ukránt (Csernicskó, 2004). Figyelembe véve azt a tényt, hogy a kétnyelvű beszélőközösség egyes tagjai a legtöbb esetben nem ugyanazon a szinten ismerik a két nyelvet és azok változatait, előfordulhat, hogy egyes beszédhelyzetekben nyelvi hiány lép fel, és azt a nyelvhasználó kódváltással korrigálja. Ez pedig arra utal, hogy nemcsak azokra a nyelvhasználókra lehet jellemző a kódváltás, akik mindkét nyelvet egyformán jól ismerik, hanem azok

is képesek kódot váltani, akik a második nyelvükben kevésbé jártasak (Márku, 2013).

A kódváltással kapcsolatos kutatások bebizonyították, hogy a nyelvek közötti váltás számos okból kifolyólag létrejöhet. A kárpátaljai magyarok szóbeli kommunikációjában előforduló kódváltások leggyakoribb oka az idézés. Az idézésből bekövetkező kódváltás azt jelenti, hogy egy kétnyelvű beszélő azon a nyelven idéz fel egy megnyilatkozást vagy társalgást, amelyiken az eredetileg elhangzott, és ezzel úgymond hitelesebbé próbálja tenni a felidézett szöveget. Az idézéshez hasonló az a helyzet is, amikor az adatközlő azért vált kódot, mert az egyik nyelven elhangzott megnyilatkozást egy másik nyelven értelmezi vagy magyarázza, ezt nevezik fordításnak, ismétlésnek vagy magyarázatnak. Társadalmi státusz vagy pozíció jelzése miatt is bekövetkezhet kódváltás a kárpátaljai magyarok kommunikációjában. Ez azt jelenti, hogy két kárpátaljai magyar beszélő informális helyzetekben magyarul társalog egymással, viszont formális körülmények között, például hivatalban, ahol a két beszélő közül az egyik ügyfél, a másik pedig hivatalnok, megtörténhet, hogy a kommunikáló felek a többségi nyelvet választják. Előfordulhat továbbá, hogy a kárpátaljai kétnyelvű beszélők azért váltanak kódot, mert egynyelvűek is részesei lesznek a társalgásnak. Ebben az esetben a kétnyelvűek kódváltással kizárhatják az egynyelvű beszélőt a kommunikációból. Ugyanakkor az is megtörténhet, hogy azok a kétnyelvű beszélők, akik mindkét nyelven tudnak kommunikálni, a jelen lévő egynyelvű beszélő miatt átváltanak az ő nyelvére, szolidaritásból. Jellemző még az is, hogy a kárpátaljai magyarok nyelvi játékból váltanak kódot azért, hogy humorosabbá tegyék a kommunikációt (Csernicsekó, 2010).

A kárpátaljai magyar kutatások rávilágítottak, hogy a Kárpátalján élő magyarok digitális kommunikációjában is megfigyelhető a kódváltás. A vizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy az internetes megnyilatkozásokban megfigyelhető kódváltások nem véletlenül jelennek meg, és nem nyelvi hiányból következnek, hanem tudatos és kreatív kommunikáció következményei, például a humor, nyelvi játék, többletjelentés, valamint a kárpátaljai magyar identitás, az ismerősség, az azonos csoporthoz tartozás kifejezőeszközei (Márku, 2017).

4. Kódváltáshoz kapcsolódó nyelvi mítoszok

A kódváltáshoz nyelvi mítoszok is kapcsolódhatnak, amelyek a nyelvtudományban kevésbé jártas, hétköznapi beszélők körében is ismertek lehetnek. A nyelvi mítosz olyan közhiedelem, vagyis sztereotip nem szakértői vélekedés, amely egyáltalán nem, vagy csak részben felel meg az objektív tényeknek, úgynevezett féligazság. Általában nem racionális elveken alapulnak, hanem hitbeli meggyőződéseken, amelyek szervesen beépültek az adott közösség kultúrájába. A mítoszok egy részét az is élteti, hogy nem minden esetben hamisak, tartalmazhatnak részigazságokat, amelyek kapcsolatban

állhatnak az emberek mindennapos tapasztalataival, befolyásolhatják az emberek magatartását és cselekedeteit (Lanstyák, 2014).

Az egyik kódváltással kapcsolatos mítosz szerint két vagy több nyelv váltakozó használata egyazon társalgáson belül a beszélő részéről nyelvi önkény kifejezése, eredménye pedig érthetetlen beszéd. A kétnyelvűséggel kapcsolatos kutatások valótlannak tartják ezt az állítást azzal a magyarázattal, hogy a nyelvek váltogatása egy természetes és megszokott jelenség, amelyet jól körülhatárolt nyelvtani, valamint pragmatikai szabályok irányítanak, és ez a nyelvhasználók magas szintű nyelvi képességeire utal. A másik kódváltással kapcsolatos mítosz szerint két nyelv keverése az adott nyelvek megbecsülésének a hiányát jelzi. A nyelvészeti vizsgálatok ezt az állítást sem tartják helyénvalónak, mivel a kódváltás leginkább olyan beszélők nyelvhasználatában fordul elő, akik mindkét nyelvet a magukénak tartják, és pozitívan ítélik meg azokat. A következő kódváltással kapcsolatos mítosz szerint két nyelv keverése arra utal, hogy a beszélő nem ismeri jól az egyik nyelvet (sem). A kódváltásnak valójában számos oka lehet, például létrejöhet a szolidaritás kifejezése, idézés, nyomatékosítás, stb. céljából. Ezen okoknak csupán egyike a nyelvi hiányból bekövetkező kódváltás. A kódváltás tehát nem utalhat egyértelműen a beszélő hiányos nyelvtudására (Cserniczkó, 2010, Lanstyák, 2014).

5. Résztvevők és módszer

Kutatásomat kérdőíves felméréssel és interjúbeszélgetésekkel végeztem. A kérdőívet összesen 158 Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar hallgató töltötte ki, akik a Debreceni Egyetemen folytatják felsőoktatási tanulmányaikat. A kitöltők többsége az ELTE Debreceni Márton Áron Szakkollégium lakója. A kérdőíves anyaggyűjtés papír alapon történt, az adatközlők személyes felkeresésével, illetve a szakkollégiumi kurzusok alkalmával, az oktatókkal való előzetes egyeztetés után.

A kérdőív vizsgálta az egyetemisták elhelyezkedéssel és letelepedéssel kapcsolatos terveit, a különböző nyelvekre vonatkozó tudását, szóbeli és internetes nyelvhasználati sajátosságait, valamint a kontaktushatásokkal és a helyi nyelvváltozatokkal kapcsolatos attitűdjeit mind a szóbeli, mind az internetes kommunikációban. Az itt bemutatott kutatásban azonban csak a kutatási kérdéseknek és hipotéziseknek megfelelő eredményeket szeretném ismertetni. A kérdőíves adatok rögzítését és feldolgozását Microsoft Excel táblázatkezelő program segítségével végeztem.

A kérdőíves felmérés mellett interjúkat is készítettem a Debreceni Egyetem kárpátaljai magyar hallgatóival. Összesen 67 egyetemistával sikerült beszélgetést folytatnom. Az interjúbeszélgetések azzal a céllal készültek, hogy ellenőrizzék és kiegészítsék a kérdőíves adatokat. A beszélgetések során a következő témakörök kerültek szóba: a kárpátaljai magyar hallgatók kapcsolata az ukránokkal és a magyarországi magyarokkal, a magyarországi továbbtanulás

motivációi, anyanyelvhasználattal és nyelvhasználati különbségekkel kapcsolatos személyes tapasztalatok, nyelvhasználati nehézségekkel, különböző nyelvhasználati sajátosságok megítélésével kapcsolatos személyes benyomások. Félig strukturált interjúkérdésekkel dolgoztam, így fény derülhetett az adatközlők szubjektív tapasztalataira, valamint értékes információkkal egészülhetett ki a kérdőíves felmérés. Az egyéni interjúkról az adatközlők előzetes beleegyezésével hangfelvételek készültek. A hanganyagok pontos lejegyzését követően a szövegeket ATLAS.ti szövegelemző program segítségével elemeztem. Az interjúrészletekben használt rövidítések: TM = terepmunkás, AK = adatközlő.

6. Kutatási hipotézisek

1. A kárpátaljai magyarok kétnyelvűségét vizsgáló kutatások szerint (Csernicskó, 2010, Márku, 2013, 2017) a Kárpátalján élő magyarok szóbeli és internetes kommunikációjára is jellemző a kódváltás. Feltételeztem, hogy a szóbeli és az online kommunikációban előforduló kódváltás azokra a kárpátaljai magyar fiatalokra is jellemző, akik a szülőföldjüket elhagyva Magyarországon folytatják tovább a tanulmányaikat.

2. A kódváltással kapcsolatban számos nyelvi mítosz él a köztudatban, amelyek a nyelvek közötti váltogatást negatív jelenségként értékelik. Feltételeztem, hogy az általam megkérdezett kárpátaljai magyar származású egyetemisták nem kapcsolnak negatív attitűdöket a szóbeli és internetes kommunikációban előforduló kódváltásokhoz.

3. A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználatát vizsgáló kutatások szerint az online megnyilatkozásokban megjelenő kódváltások a legtöbb esetben nem nyelvi hiányból következnek, hanem tudatosan használják az internetezők, például nyelvi játékból vagy egymás iránti szolidaritásból, a közösségi összetartozás kifejezése céljából (Márku, 2017). Feltételeztem, hogy a kutatásomban részt vevő kárpátaljai magyar egyetemisták is tudatosan váltogatnak az általuk birtokolt nyelvek között a szóbeli és internetes kommunikációban egyaránt, és kódváltásuk okait konkrét példákon keresztül meg is tudják indokolni.

7. Eredmények

A kérdőív első részében a kárpátaljai magyar hallgatók jövőbeli elhelyezkedéssel és letelepedéssel kapcsolatos terveit vizsgáltam. Ezeket a kérdéseket azért tartottam fontosnak feltenni, mivel a hallgatók nyelvi attitűdjeit befolyásolhatja az is, hogy mennyire kötődnek a kárpátaljai magyar közösséghez. A résztvevőknek be kellett jelölniük a kérdőívben, hogy jelenleg hol élnek, és ezt az alapján kellett eldönteniük, hogy a tanulmányi célú mobilitásból kifolyólag hol tartózkodnak több időn keresztül, Ukrajnában vagy Magyarországon. A válaszadók 45%-a Ukrajnát, 55%-a pedig Magyarországot

jelölte meg jelenlegi lakhelyének, ami azt jelenti, hogy a hallgatóknak valamivel több mint a fele Magyarországon tartózkodik az év nagy részében. Továbbá a megkérdezettek szintén az 55%-a legszívesebben Magyarországon telepedne le, és 74%-a ott is dolgozna. A tanulmányi célú mobilitás okairól az interjúján részt vevő hallgatók adtak bővebb információt. A válaszok elemzésekor összesen 123 kódot sikerült azonosítanom. A válaszokat a következő kategóriákba soroltam (Melléklet, 1. táblázat).

Az eredmények azt mutatják, hogy a nyelv fontos szerepet játszik a tanulmányi célú mobilitásban. Egyrészt a megkérdezettek többsége nem beszéli jól vagy egyáltalán nem beszéli az ukrán nyelvet. Továbbá a válaszadók egy része negatívan viszonyul az ukrán nyelvhez és az ukrán anyanyelvűekhez. Ezt példázza az alábbi interjúrészlet is.

TM: Hogyan viszonyulsz otthon az ukránokhoz?

AK: Jaj, én nagyon nem szeretem az ukránokat.

TM: Előfordult, hogy megsértettek azért, mert magyar vagy?

AK: Igen.

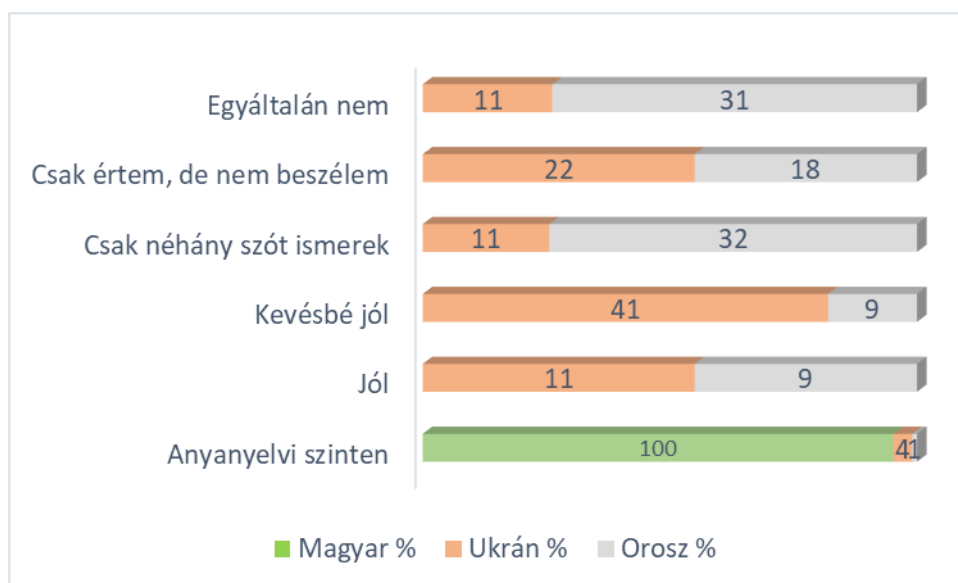
TM: Milyen szinten beszéled az ukrán nyelvet?

AK: Én nagyon nem tudok ukránul, nem is tanultam, mert nem is szerettem. Én csak azt tanulom, amit szeretek. (2001, Bótrágy, vegyész).

Harmadrészt pedig a kárpátaljai magyar hallgatók fontosnak tartják, hogy az anyanyelvükön tanulhassanak, ezért döntöttek úgy, hogy a szülőföldjüket elhagyva Magyarországon folytatják az egyetemi tanulmányaikat.

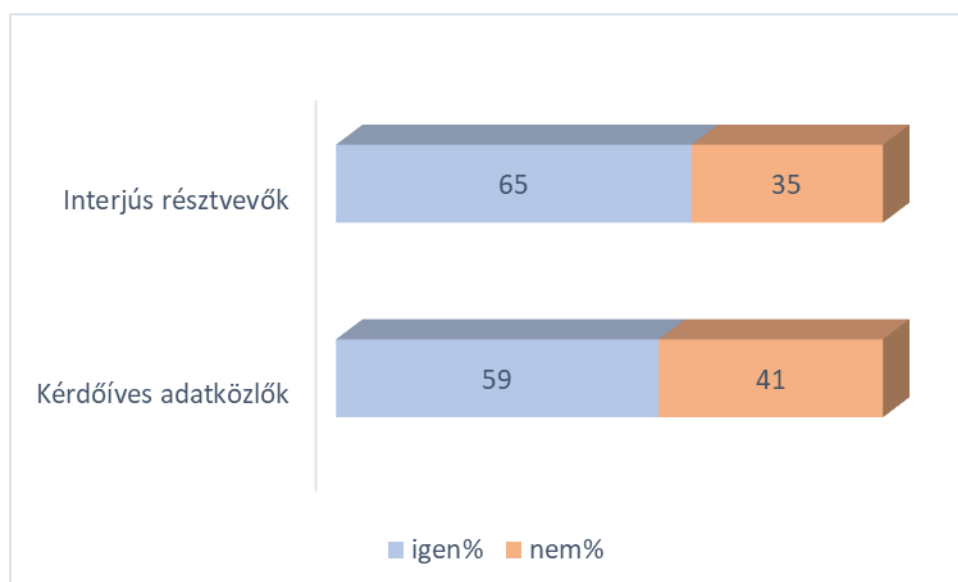
A kérdőíves felmérésben résztvevőknek önbevallásos alapon kellett megítélniük a magyar, ukrán és orosz nyelvre vonatkozó tudásukat (1. ábra). Minden megkérdezett anyanyelvi szinten beszéli a magyart. A válaszadók nagyobb része (41%) kevésbé jól beszéli az ukrán nyelvet, oroszul pedig az adatközlők 32%-a csak egy-két szót tud. A kitöltőknek a 11%-a egyáltalán nem beszél ukránul, 31%-a pedig egyáltalán nem beszél oroszul.

Az interjúján részt vevő hallgatók többsége is, hasonlóan a kérdőíves kitöltőkhöz, csak kevésbé jól beszéli az ukrán nyelvet (51%), a válaszadók 20%-a egyáltalán nem beszél ukránul, 17%-a társalgási szinten, 12%-a pedig azt válaszolta, hogy jól beszéli az ukrán nyelvet.

1. ábra. A kérdőíves felmérés résztvevőinek magyar, ukrán és orosz nyelvre vonatkozó tudása.

Az alacsony szintű ukrán nyelvtudás ellenére mind a kérdőívet kitöltők, mind az interjún részt vevő hallgatók többségének a szóbeli kommunikációjára jellemző a kódváltás. A kérdőíves felmérésben részt vevő adatközlőknek az 59%-a, az interjúalanyoknak pedig a 65%-a jelölte be, hogy előfordul kódváltás a szóbeli kommunikációjában (2. ábra).

2. ábra. Szoktál magyar nyelvű beszélgetés közben orosz vagy ukrán szavakat használni?

A kérdőíves felmérés során a kódváltás okait alternatív kérdéssel vizsgáltam. Az adatközlőknek megadott válaszlehetőségek közül kellett bejelölniük, hogy miért váltanak kódot kommunikáció közben. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadóknak a többsége humorból vált kódot azért, hogy a beszélgetést

viccesebbé tegye, továbbá a megkérdezettek 38%-a bejelölte azt a lehetőséget is, hogy sokszor csak ukrán vagy orosz nyelven jut eszébe az adott szó (2. táblázat).

2. táblázat: Kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatók kódváltásának okai.

A kódváltás okai	Válaszadók aránya
Humorból használok orosz/ukrán nyelvű szavakat.	53%
Sokszor csak ukránul/oroszul jut eszembe az adott szó.	38%
Orosz/ukrán anyanyelvű barátaim bizonyos szavakat nem értenek meg magyarul, ezért olyankor átváltok az ő nyelvükre.	19%
Így nyomatékosítom a mondanivalómat.	16%
Így gyakorlom az orosz/ukrán nyelvet.	13%

Az interjún részt vevő kárpátaljai magyar egyetemisták többségének (65%) a szóbeli kommunikációjában szintén előfordul kódváltás. A válaszadók a kódváltásuk okait meg is indokolták (Melléklet, 3. táblázat). A legtöbben megszokásból (25%), valamint humorból (24%) váltanak kódot. Továbbá az adatközlőknek a 21%-a megemlítette, hogy bizonyos szavakat gyorsabban elő tud hívni ukrán nyelven, mint magyarul, valamint adódnak olyan helyzetek is, amikor hirtelen nem jut eszébe egy-egy szó magyarul, csak ukránul. A megkérdezettek 15%-a pedig azért vált kódot, mert a kommunikáció során próbál alkalmazkodni az ukrán anyanyelvűekhez. Továbbá a hallgatóknak csak a 4%-a válaszolta, hogy azért vált kódot a kommunikáció során, mert nem ismeri bizonyos ukrán szavak magyar megfelelőjét.

Az alábbi interjúrészletek is azt példázzák, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók gyakran csak humorból, valamint megszokásból váltanak kódot.

(1) TM: Jellemző, hogy magyar nyelvű beszélgetés során ukrán szavakat is használsz?

AK: Igen.

TM: Milyen okból kifolyólag?

AK: Csak szórakozásból szoktunk ukrán szavakat használni azért, hogy viccesebb legyen a szituáció.

TM: És ezek milyen szavak?

AK: Trágár szavak. (2002, Kisdobrony, gépészmérnök).

(2) TM: Előfordul veled, hogy magyar nyelvű beszélgetés során ukrán szavakat is használsz?

AK: Igen

TM: Miért?

AK: Csak megszoktam. Gyerekkorom óta három nyelven beszélek, és így megszoktam. Vannak szavak, amik gyorsabban eszembe jutnak például ukránul, akkor úgy mondom, ez nálunk sokaknál így van. (2000, Beregszász, programtervező informatikus).

A kódváltással kapcsolatos attitűdök vizsgálatára két nyelvi mítoszt is felhasználtam a kérdőívben. Az egyik mítosz szerint két vagy több nyelv használata egyazon megnyilatkozáson belül értelmetlen kommunikációt eredményez (Lanstyák, 2014). A kitöltők 94%-a nem értett egyet ezzel az állítással.

A másik kódváltással kapcsolatos mítosz pedig úgy hangzik, hogy: „Két nyelv keverése arra utal, hogy a beszélő nem ismeri jól az egyik vagy mindkét nyelvet” (Lanstyák, 2004: 105). Ez a mítosz a kérdőívben a következőképpen volt felhasználva: „Mi a véleményed a következő állításról? »Kárpátaljai magyarként azért használok a beszélgetés során az anyanyelvem mellett még egy nyelvet (például ukránul vagy oroszul), mert valójában egyik nyelvet sem beszélem rendesen.« Egyetértesz ezzel az állítással, vagy szerinted más oka (is) lehet annak, ha egy magyar nyelven folyó beszélgetés során nyelvet váltunk?» Ennél a kérdésnél az adatközlőknek lehetőségük volt megindokolniuk a választásukat. A válaszadók (94%) ezzel az állítással sem értettek egyet, és a döntésüket meg is indokolták (4. táblázat). Az eredmények azt mutatják, hogy a legtöbb adatközlő megszokásból vált kódot, valamint azért, mert bizonyos szavak gyorsabban eszükbe jutnak ukránul. Ezen kívül a kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatók közül is többen megemlítették, hogy azért váltanak kódot, mert a kommunikáció során próbálnak alkalmazkodni az ukrán anyanyelvűekhez, tehát szolidaritásból. Egyes adatközlők szerint azért jellemző a nyelvhasználatukra a nyelvek közötti váltás, mert vegyes nyelvi környezetben élnek, valamint néhányan a kódváltáshoz sorolták az orosz/ukrán kölcsönszók használatát is. A kódváltás további lehetséges okaként megemlítették a résztvevők azt is, hogy bizonyos helyzetekben kötelező az ukrán nyelv használata, ezért olyankor átváltanak a többségi nyelvre. Néhány adatközlő pedig nyelvgyakorlás céljából vált át ukrán nyelvre magyar nyelvű beszélgetés közben. A megkérdezettek szerint jellemző a kódváltás olyan esetekben is, ha egy bizonyos megnyilatkozást szó szerint, eredeti nyelven akarnak felidézni, mert csak úgy van értelme a mondatnak, valamint bizonyos szavakat kifejezőbbnek tartanak ukrán nyelven. Két adatközlő pedig olyan esetben is kódot vált, amikor ki akar zárni egy harmadik felet a kommunikációból, ezért átvált egy olyan nyelvre, amit a harmadik résztvevő nem ismer.

Az itt bemutatott eredmények alapján megállapítható, hogy mind a kérdőívet kitöltő hallgatók, mind az interjúban részt vevő egyetemisták hasonló okokból kifolyólag váltanak kódot a kommunikáció során, valamint abban is hasonlóak az eredmények, hogy a legtöbben megszokásból váltogatnak a nyelvek között.

4. táblázat. Kárpátaljai magyar hallgatók kódváltásának okai.

Kódváltás okai	Előfordulások száma
Megszokás	20
Kitöltés	17
Szolidaritás	14
Humor	11
Vegyes nyelvi környezet hatása	10
Státuszemelés	9
Kölcsönzőhasználat	8
Nyelvgyakorlás	7
Idézés	7
Kizárás	2
Hatáskeltés	1

Az interjúalanyoknak arra a kérdésre is válaszolniuk kellett, hogy egyetértene-e azzal, ha valakitől azt hallanák, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek úgy mond elég „jól” vagy „helyesen” magyarul, ha a magyar nyelvű társalgás közben ukrán szavakat is használnak. A résztvevők 94%-a nem értene egyet ezzel a kijelentéssel, a megkérdezettek 6%-a pedig részben helyesli az állítást, de olyan válaszadó nem volt, aki teljes mértékben egyetértett volna ezzel a kijelentéssel. Ezt példázzák az alábbi interjúrészletek:

(4) TM: Ha valakitől azt hallanád, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek olyan jól vagy helyesen magyarul, mint az itteni magyarországi magyarok, mert magyar beszélgetés közben használnak ukrán szavakat is, akkor te ezzel egyetérteneél?

AK: Ezzel nem értenék egyet, mert mondjuk igaz, hogy anyu otthon kárpátaljaiasan beszél, de mikor például feljön Magyarországra, akkor ugyanúgy beszél, mint egy magyar, és szokta is mondani, amikor eljön Magyarba, hogy olyan szépen tud beszélni, szóval nem értenék egyet. (2001, Nagydobrony, Gyógytornász).

(5) TM: Ha valakitől azt hallanád, hogy a kárpátaljai magyarok nem beszélnek olyan jól vagy helyesen magyarul, mint az itteni magyarországi magyarok, mert magyar beszélgetés közben használnak ukrán szavakat is, akkor te ezzel egyetérteneél?

AK: Félig igaza lenne, mert aki nagyon megszokta, hogy egy szót mindig ukránul mond, például elköszönéskor azt mondja: „na *dáváj*”, az lehet, hogy Magyarországon is úgy beszélne, és hülyének néznék, de mi is szépen tudunk beszélni azért, és otthon ez teljesen normális, érthető beszéd. (1997, Királyháza, Ökológia).

A szóbeli nyelvhasználathoz hasonlóan a kárpátaljai magyar egyetemisták internetes kommunikációjára is jellemző a kódváltás. A kérdőívet kitöltő adatközlőknek az 56%-a szerint, valamint az interjún részt vevő hallgatóknak a 61%-a szerint előfordul, hogy az internetes kommunikáció során magyar nyelven folyó üzenetváltáskor ukrán nyelvi szavakat is használnak.

A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatóknak megadott válaszlehetőségek közül kellett kiválasztaniuk, hogy mi a véleményük az internetes kommunikációban előforduló kódváltásról (5. táblázat). A megkérdezett hallgatók többsége szerint az internetes kommunikációban előforduló kódváltás a kárpátaljai magyarok körében megszokott és gyakori jelenség, ami rájuk is jellemző.

5. táblázat. A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatók véleménye az internetes kommunikációban előforduló kódváltásról.

Jelöld, mi a véleményed arról, amikor egy kárpátaljai magyar az internetes kommunikáció során a magyar nyelvű szövegében orosz/ukrán szavakat is használ!	Válaszok aránya %
Ez a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, rám is jellemző.	54
Ez a kárpátaljaiak körében egy megszokott és gyakori jelenség, bár rám <u>nem</u> jellemző.	32
Nem talákoztam még ilyen esettel az internetes kommunikáció során.	10
Talákoztam már ilyen esettel, de fogalmam sincs, hogy mi ennek az oka.	3
Talákoztam már ilyen esettel, de én kifejezetten idegesítőnek és értelmetlennek tartom.	8
Szerintem identitást/hovatartozást jelölő funkciója van.	17
Szerintem az internetes kommunikáció lazasága miatt használják, poénból.	34

A kérdőívben nyitott kérdéssel is megvizsgáltam a kárpátaljai magyar hallgatók véleményét az online kommunikációban előforduló kódváltásról. Ehhez felhasználtam egy nyilvános Facebook-bejegyzést, ami a következőképpen volt megfogalmazva: „A *zálikra* az első 5 *rozgyilból* kell készülni?” (‘A vizsgára az első 5 fejezetből kell készülni?’). A kérdőíves felmérésben részt vevő hallgatóknak két szóval kellett jellemezniük a megnyilatkozást, az első benyomásuk alapján. A kitöltőktől összesen 260 válasz érkezett. Több válaszadó nem csak egyetlen szóval, hanem mondattal fejtette ki a véleményét. A beérkezett válaszok összegyűjtéséhez és rendezéséhez az

ATLAS.ti program word cruncher funkcióját használtam. Ez a funkció összeszámolta a szóelőfordulásokat, majd ezt követően a kapott válaszokat közös jellemzőik alapján kategorizálhattam. Az alábbiakban ismertetem a kódváltást tartalmazó megnyilatkozással kapcsolatos véleményeket, a válaszok mellett zárójelben jelzett szám pedig azt mutatja, hogy az adott válasz hány adatközlőtől hangzott el.

1. Szó- és nyelvhasználattal kapcsolatos válaszok: érdekes szóhasználat (6), vicces nyelvhasználat (4), lényegre törő nyelvhasználat (3), többnyelvű nyelvhasználat (3), kevert nyelvhasználat (2), egyéni szóhasználat (1).

2. Fogalmazásmóddal kapcsolatos válaszok: igénytelen megfogalmazás (2), én nem szoktam így fogalmazni (1).

3. Kárpátaljai kétnyelvűséggel kapcsolatos válaszok: kárpátaljai (13), nyelvkeverés (10), kétnyelvű (9), *po zákárpátszki* (1), *po násomu* (1), kárpátaljai magyar ungvári egyetemisták beszélnek így, senki más (1), Kárpátalján megszokott (1).

4. Ukrán nyelvre, környezetre, emberekre vonatkozó válaszok: ukrános (12), ukrán szavakat tartalmaz (5), ukrán anyanyelvű beszélő (1), inkább ukrán suliba járók használják (1).

5. A megnyilatkozás érthetőségével kapcsolatos válaszok: nehezen érthető (34), érthető (20), nem értem (8), értelmetlen (5), sok embernek nem érthető (4), egy magyarországi számára érthetetlen (1), érthető, ha tudunk ukránul (1), otthoniak értik (1), kiolvashatatlan (1).

6. Tetszést vagy nemtetszést kifejező válaszok: idegesítő a szavak ötvözése (14), zavaró (10), fura/furcsa (7), nem szeretem (3), parasztos (3), normális (2), nem tolerálom (2), átlagos (2), nem túl előnyös (1), összezavaró (1), nem helyes/helytelen (1), tetszik (1), helyes így is (1).

7. Előfordulási gyakoriságot, megszokottságot megnevező válaszok: megszokott (21), mindennapos (14), gyakori (5), ritkán hallom (3), szokásos (2), ismerős (2), néha előfordul ez a nyelvhasználat (1), *zálik*, *rozgyil* mindenki így hívja (1), sokan így használjuk otthon (1), természetes, mert így könnyebben megértik egymás a résztvevők (1), szokatlan (1).

8. Egyéb válaszok: zavarodottság (3), felemás (2), megesik (2), nem beszél a magyart (1).

Az adatközlők által legtöbbször megemlített válaszok szerint az adott, kódváltást tartalmazó megnyilatkozás érthető, megszokott és ukrán szavakat tartalmaz. Emellett a leggyakoribb válaszok között egyértelműen negatív attitűdre utaló válaszok is megjelentek, például az, hogy a mondat idegesítő, ukrános és zavaró.

8. Összefoglalás

Kutatásomban azt vizsgáltam, hogy a Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták szóbeli és internetes kommunikációjában előfordul-e

kódváltás, illetve milyen okokból kifolyólag váltanak kódot. Továbbá azt is ki szerettem volna deríteni, hogy a hallgatók milyen attitűdöket kapcsolnak a kódváltáshoz. A vizsgálatot kérdőíves felméréssel és interjúk beszélgetésekkel végeztem. Az adatok elemzésekor kiderült, hogy ez a két módszer jól kiegészítette egymást. Az interjúk során kapott válaszok, egyrészt megerősítették a kérdőíves felmérés során kapott eredményeket, másrészt fontos információkkal egészítették ki a kérdőíves vizsgálatot.

A kutatás elején felállított hipotézisek beigazolódtak. A Magyarországon tanuló kárpátaljai magyar egyetemisták többségének mind a szóbeli, mind az internetes kommunikációjára jellemző a kódváltás (1. hipotézis). Ez az eredmény összhangban áll a korábbi kutatásokkal, amelyek megállapították, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok szóbeli és digitális kommunikációjában is megfigyelhetők a kontaktushatások (vö. Márku, 2013, 2017).

A kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók a legtöbb esetben szándékosan, humorból váltanak kódot a szóbeli és az online kommunikáció során azért, hogy a beszélgetést barátságosabbá, közvetlenebbé és viccesebbé tegyék. Ezek az eredmények szintén igazolják a korábbi kutatások megállapításait, miszerint a kontaktusjelenségek a legtöbb esetben nem véletlenül jelennek meg az online üzenetekben, és nem nyelvi hiányból következnek, hanem a kárpátaljai magyar internethasználók tudatosan váltanak kódot nyelvi játékból, valamint a kárpátaljai magyar identitás kifejezése céljából (vö. Márku, 2017). Ezen kívül több adatközlő megszokásból váltogat a nyelvek között, mivel ez számukra annyira természetes, hogy sokszor észre sem veszik, hogy kódot váltottak. Továbbá előfordul, hogy a kárpátaljai magyar hallgatók bizonyos helyzetekben egy szót gyorsabban elő tudnak hívni ukrán nyelven, mint magyarul (3. hipotézis).

A szakirodalom alapján számos nyelvérintkezéssel kapcsolatos mítosz él a köztudatban, amelyek a nyelvtudományban kevésbé jártas, hétköznapi emberek nyelvi attitűdjeit is befolyásolják. A kárpátaljai magyar egyetemisták többsége nem ért egyet azzal a kódváltással kapcsolatos nyelvi mítosszal, miszerint két nyelv keverése érthetetlen, értelmetlen társalgást eredményez, továbbá azzal sem, hogy azért váltanak kódot beszélgetés közben, mert egyik nyelvet sem beszélnek rendesen. Ennek bebizonyítására a hallgatók megindokolták a kárpátaljai magyarok kódváltásának okait, és a válaszaik között egyszer sem szerepelt a magyar nyelv nem megfelelő szintű ismerete (2. hipotézis).

A kárpátaljai magyar egyetemi hallgatók kódváltással kapcsolatos attitűdjeit megvizsgálva megállapítható, hogy a többség nem vélekedik negatívan a kódváltásról. A legtöbben természetes és megszokott jelenségként tekintenek rá, csupán néhány esetben adódott példa ennek az ellenkezőjére, ugyanis egyes adatközlők szerint a kódváltást tartalmazó megnyilatkozások zavarók, idegesítők.

Az itt bemutatott kutatás eredményei azt bizonyítják, hogy nemcsak az Ukrajnában élő kárpátaljai magyarok szóbeli és internetes kommunikációjára jellemző a kódváltás, hanem azokra a kárpátaljai magyar fiatalokra is, akik valamennyire már eltávolodtak a kétnyelvű, kárpátaljai magyar közegtől a tanulmányi célú mobilitásból kifolyólag.

Irodalom

- Backus, A.** (1996) *Two in one. Bilingual speech of Turkish immigrants in The Netherlands*. Tilburg Netherlands: Tilburg University Press.
- Bartha Cs.** (1999) *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bentahila, A. & Davies, E. E.** (1995) Patterns of code-switching and patterns of language contact. *Lingua* 96. 75–93.
- Beregszászi A. & Csernicskó I.** (2003) A kétnyelvűség (bilingvizmus) fogalma. In: Csernicskó I. (szerk.) *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai Magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint Kft. 28–31.
- Blom, J. P. & Gumperz J.** (1972) Social meaning in linguistic structure: Code-switching in Norway. In: Gumperz J. & Hymes D. (eds.) *Directions in sociolinguistics*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Borbély A.** (2014) *Kétnyelvűség*. Budapest: L'Harmattan.
- Csernicskó I.** (1998) *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó I.** (2004) A Magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről. *Magyar Tudomány* 4. 473–480. http://real.mtak.hu/25146/1/jav_csernicsko_matud.pdf
- Csernicskó I.** (2010) A nyelvek egymásra hatása a kommunikatív kompetenciában. In: Csernicskó I. (szerk.) *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet. 98–103.
- Grosjean, F.** (1982) *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kiss J.** (1995) *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lanstyák I.** (2006) A kölcsönzavak rendszerezéséről. In: Lanstyák I. (szerk.) *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcönzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 15–56.
- Lanstyák I.** (2014) *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*. Pozsony: Comenius Egyetem.
- Márku A.** (2013) „Po zákárpátszki”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai Magyar közösségben*. Monográfia. Ungvár: Líra Poligráfcentrum.
- Márku A.** (2017) A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználata: identitás és digitális identitás. In: Márku A. & Tóth E. (szerk.) *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont Kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U. 137–152.
- Myers-Scotton, C.** (1990) *Constructing the Frame in Intrasentential Codeswitching*. Paper Prepared for Annual Meeting. Bern: Societas Linguistica Europaea. 1–20.
- Myers-Scotton, C. & Ury, W.** (1977) Bilingual Strategies: The Social Functions of code-switching. *International Journal of the Sociology of Language* 13. 5–20.
- Poplack, S.** (1988) Contrasting Patterns of Code-Switching in Two Communities. In: Heller, M. (ed.) *Code-Switching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter. 215–244.

Készült az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával.

Mellékletek

1. táblázat. A hallgatók tanulmányi célú mobilitásának okai.

A tanulmányi célú mobilitás okai	Indok	Válaszadók aránya
Nyelv	Anyanyelvű tanulás preferálása. Nem megfelelő szintű ukrán nyelvtudás. Ukrán nyelvhez és ukrán anyanyelvű emberekhez való negatív viszonyulás.	52%
Megélhetés	Magyarországon kedvezőbbek a megélhetési körülmények, több a munkalehetőség, magasabb a fizetés, mint Ukrajnában.	42%
Szak	Magyarországon sokszínűbb a képzés kínálat, mint Kárpátalján. A válaszadó nem jelentkezhetett Ukrajna nagyvárosainak egyetemére, mert nem beszél jól az ukrán nyelvet.	35%
Oktatás színvonala	A magyarországi oktatás színvonalasabb, mint az ukránjai. A magyarországi diploma elismertebb, mint az ukránjai.	31%
Család, barátok	A családtagok a magyarországi továbbtanulást javasolták. Barátok ösztönzésére döntött úgy az adatközlő, hogy Magyarországon tanul tovább.	13%
Tanulással járó költségek	Az ukrán egyetemi oktatás költségesebb, mint a magyarországi.	6%
Magyarország szeretete	Elvagyódás Kárpátaljáról. Az anyanyelvű magyarokhoz való pozitív viszonyulás. Érdeklődés Magyarország városai iránt.	6%
Diákmunka-lehetőség	Tanulás melletti pénzkeresési igény, munkatapasztalat szerzése.	2%
Nem tanulhat Ukrajnában	Sikertelen emelt szintű érettségi vizsga ukrán nyelvből és irodalomból, ami akadályozza az ukrán felsőoktatási intézménybe való bekerülést.	2%
Katonakötelesség	Ukrán hadseregbe való behívások miatti félelem.	2%

3. táblázat: Az interjú részt vevő hallgatók szóbeli kommunikációjában előforduló kódváltás okai

A kódváltás okai	Magyarázat	Előfordulási gyakoriság %
Megszokás	A kétnyelvű környezetben megszokták, hogy két nyelvet használnak, illetve váltogatnak.	25
Humor	Viccessé teszi a kommunikációt.	24
Kitöltés	Bizonyos szavakat gyorsabban elő tudnak hívni ukrán nyelven. Hirtelen nem jut eszükbe az adott szó magyarul.	21
Szolidaritás	Ukrán anyanyelvűekkel való kommunikáció során próbálnak alkalmazkodni a többségi nemzet nyelvéhez.	15
Nyelvi hiány	Nem tudja egy szó magyar megfelelőjét.	4
Bizalmasság	Káromkodás esetén váltanak át ukrán nyelvre.	4
Hatáskeltés	Megtetszett neki az adott ukrán szó. Bizonyos szavakat kifejezőbbnek, szimpatikusabbnak tartanak ukrán nyelven.	3
Idézés	Bizonyos ukrán nyelven elhangzott kifejezéseket, poénokat nem lehet magyarra lefordítani, csak ukrán nyelven van értelmük.	3
Többynyelvű család	A vegyes nyelvi családi környezetben élők gyakran váltanak kódot egymással való kommunikáció közben.	1
Kölcsönzőhasználat	Kódváltásként értelmezik a kárpátaljai magyar szókészletbe beépült orosz/ukrán kölcsönzők használatát.	1
Nyelvgyakorlás	Javítani akar az ukrán nyelvtudásán.	1